

MERKANTILIZM IQTISODIY TA'LIMOTI: MOHIYATI, RIVOJLANISH BOSQICHLARI VA TARIXIY AHAMIYATI

Tayyorladi: Namangan Davlat Universiteti

2-bosqich SIQTBU24 guruh talabasi

RO'ZMATOVA XOLJONNOY UMRBEK QIZI

Annotatsiya

Ushbu maqolada iqtisodiy ta'limotlar tarixidagi ilk mustaqil oqim merkantilizmning shakllanish shart-sharoitlari, uning nazariy asoslari, "monetar" va "savdo balansi" tizimlari o'rtasidagi farqlar, shuningdek, Tomas Man va Antuan de Montkreyen kabi namoyandalarining iqtisodiy qarashlari D.S. Djumonovning "Iqtisodiy ta'limotlar tarixi" o'quv qo'llanmasi asosida batafsil yoritiladi.

Kirish

Merkantilizm (italyancha "mercante" – savdogar, "mercantile" – savdo-sotiq) XV asrning oxiri va XVIII asrning o'rtalarini qamrab olgan davrda G'arbiy Yevropada shakllangan iqtisodiy ta'limot va davlat siyosatidir. Bu davr feodalizmning inqirozi, natural xo'jalikning tugatilishi va bozor munosabatlarining qaror topishi bilan xarakterlanadi. Buyuk geografik kashfiyotlar natijasida jahon savdosining kengayishi iqtisodiy qarashlarning tubdan o'zgarishiga sabab bo'ldi. Merkantilistlar iqtisodiy tahlilni o'rta asr sxolastikasi va cherkov aqidalaridan ajratib, uni dunyoviy muammolarga — davlatning boyish yo'llarini qidirishga yo'naltirdilar.

1. Merkantilizmning nazariy asoslari va boylik tushunchasi

Merkantilizm iqtisodiy nazariyasi boylikning mohiyati va manbai haqidagi o'ziga xos qarashlarga tayanadi. Ularning asosiy g'oyalarini quyidagicha umumlashtirish mumkin:

Boylikning yagona shakli — Pul: Merkantilistlar davlatning haqiqiy boyligini oltin va kumush pullarda ko‘rishgan. Mamlakat xazinasida qancha ko‘p qimmatbaho metall bo‘lsa, u shuncha qudratli hisoblangan.

Muomala sohasining ustuvorligi: Boylik ishlab chiqarish jarayonida (sanoat yoki qishloq xo‘jaligida) emas, balki faqat muomala (savdo) sohasida yaratiladi. Sanoat va qishloq xo‘jaligi faqat savdo uchun tovar yetkazib beruvchi vosita hisoblanadi.

Foyda manbai: Ichki savdo boylikni ko‘paytirmaydi, u faqat mavjud boylikni bir qo‘ldan ikkinchi qo‘lga o‘tkazadi. Haqiqiy boylik faqat tashqi savdoda — tovarlarni xorijga eksport qilish orqali vujudga keladi.

2. Merkantilizmning rivojlanish bosqichlari

Iqtisodiy adabiyotlarda, xususan, D.S. Djumonovning darsligida merkantilizmning rivojlanishi ikki asosiy bosqichga ajratiladi:

I bosqich: Ilk merkantilizm (Monetar tizim)

Bu bosqich XV asrdan XVI asrning o‘rtalarigacha davom etgan.

Asosiy g‘oyasi: "Pul balansi" nazariyasi. Davlat siyosati oltin va kumushning mamlakatdan chiqib ketishini ma‘muriy va qonuniy yo‘l bilan taqiqlashga qaratilgan.

Amaliy choralar: Chet el savdogarlariga tovarlarini sotib, tushgan pulni olib ketish taqiqlangan, ular bu pulga mahalliy tovar sotib olishga majbur qilingan. Pulni "sandiqa saqlash" va uni jamg‘arish tamoyili ustun bo‘lgan.

II bosqich: So‘nggi merkantilizm (Savdo balansi tizimi)

Bu bosqich XVI asrning ikkinchi yarmidan XVIII asrning o‘rtalarigacha bo‘lgan davrni o‘z ichiga oladi.

Asosiy g‘oyasi: "Savdo balansi" nazariyasi. Pulning mamlakatdan olib chiqilishiga ruxsat berilgan, lekin bir shart bilan: olib chiqilgan pul aylanib, ko‘proq miqdorda oltin bo‘lib qaytishi kerak.

Siyosati: Tovarlarini arzon sotib olib, qimmatroq sotish va eksport hajmini importdan oshirish orqali foyda ko‘rish. Bu davrda davlat eksportga mo‘ljallangan sanoat manufakturalarini rivojlantirishga katta e‘tibor qarata boshladi.

3. Merkantilizmning mashhur namoyandalari

Merkantilizm g‘oyalarini ilmiy jihatdan asoslab bergan bir qator yirik mutafakkirlar mavjud:

Tomas Man (1571–1641): Angliya Ost-Indiya kompaniyasining direktori bo‘lgan Tomas Man yetuk merkantilizmning eng yirik vakili hisoblanadi. Uning "Angliya xazinasini tashqi savdoda yoki bizning tashqi savdo balansimiz – boyligimiz qoidasi" (1664) asari merkantilizmning manifesti hisoblanadi. U pulni shunchaki saqlash emas, balki uni kapitalga aylantirish kerakligini isbotladi. Manning fikricha, pul eksport qilinishi mumkin, agar u qaytib kelganda ko‘proq foyda keltirsa. Antuan de Montkreyen (1575–1621): Fransuz iqtisodchisi Montkreyen iqtisodiyot faniga nom bergan olim sifatida tarixda qolgan. U 1615-yilda yozilgan "Siyosiy iqtisod traktati" asarida birinchi bo‘lib "Siyosiy iqtisod" (Economie politique) atamasini fanga kiritdi. U davlat xo‘jaligini yuritish qonun-qoidalarini ishlab chiqdi va Fransiyada sanoatni hamda savdoni rivojlantirish davlatning asosiy vazifasi ekanligini ta’kidladi.

Jan-Batist Kolber (1619–1683): Fransiya qiroli Lyudovik XIV davrida moliya vaziri bo‘lgan. U merkantilizmni amaliyotda eng faol qo‘llagan davlat arbobidir. Uning siyosati "Kolbertizm" deb atalib, sanoatni rivojlantirish, kuchli flot qurish va mustamlakalarni kengaytirish orqali Fransiyaning qudratli davlatga aylantirishni maqsad qilgan.

4. Davlatning iqtisodiy roli va proteksionizm

Merkantilistlar iqtisodiyot o‘z-o‘zini boshqara olmaydi deb hisoblab, davlatning iqtisodiy jarayonlarga faol aralashuvi tarafdori bo‘lishgan. Ular ilgari surgan Proteksionizm siyosati quyidagilarni nazarda tutgan:

Importni cheklash: Chet eldan kirib keladigan tayyor mahsulotlarga yuqori bojxona to'lovlari joriy qilish orqali mahalliy ishlab chiqaruvchilarni raqobatdan himoya qilish.

Eksportni rag'batlantirish: Milliy tovarlarni chetga sotish uchun davlat tomonidan imtiyozlar berish va eksport mukofotlarini joriy etish. Xomashyo siyosati: Arzon xomashyo importini qo'llab-quvvatlash, lekin xomashyo eksportini taqiqlash (chunki xomashyoni mamlakat ichida qayta ishlab, tayyor mahsulot sifatida sotish ko'proq daromad keltirgan).

Xulosa

Merkantilizm iqtisodiy ta'limotlar tarixida o'ziga xos va muhim o'rin tutadi. U iqtisodiyotni ilmiy o'rganishga ilk qadam bo'ldi va "Siyosiy iqtisod" fanining shakllanishiga asos soldi. Garchi merkantilistlar boylikni faqat muomala sohasida ko'rib, ishlab chiqarishning ahamiyatini to'liq anglamagan bo'lsalar-da, ularning savdo balansi, proteksionizm va milliy iqtisodiyotni himoya qilish borasidagi g'oyalari bugungi kunda ham ko'plab rivojlanayotgan davlatlar iqtisodiy siyosatida o'z aksini topmoqda.

Foydalanilgan adabiyot:

1. D.S. Djumonov, Z.G. Allaberganov. "Iqtisodiy ta'limotlar tarixi", O'quv qo'llanma. Toshkent: "Iqtisod-Moliya", 2017.